

Safevi Etkisindeki Hazaralar (Sah I. Ismail'den Sah I. Abbas'in Sonuna Kadar)

Hazarahs under Safavid's Effect (towards the End of Shah Abbas I from Shah Ismail I)

Gulay Karadag Cinar

Afyon Kocatepe University, Turkey

Özet: Türk ve Moğol topluluklarından oluşan Hazara kabileleri ile Safevî yönetimi arasındaki ilk iletişim 16. yüzyılın ilk yarısında tezahür etmiştir. Timurlular Devleti'nin son bulmasıyla Horasan'ın güney kesimleri Babur Şah'ın hakimiyetine girdi. Bu bölgenin sakinleri olan Hazaralar, Babur idaresinde bir kısmı Sunnî bir kısmı Şîî topluluklar olarak varlıklarını sürdürürken Şah Tahmasb'ın saltanat yıllarından itibaren birçok defa Safevî ordusunun saldırılarına maruz kalmışlardır. Saldırıların gerçek sebebi Safevî-Babur ilişkilerinin bozulması ve tarafların karşılıklı güç gösterisidir. Fakat devletlerin mücadele sahasındaki yerleşik halk yani Hazaralar bu çatışmalardan etkilenen başlıca unsurlardan oldu. Nitekim bölge hakimiyetine dönük bu mücadelelerin akabinde Safevî yönetimine dahil olan ve kalabalık gruplar halinde mezhep değiştirerek Şî'a inancına geçen Hazara topluluklarına tesadüf edilecektir. Bu çalışmada Safevî kroniklerine yansıdığı ölçüde İran nüfuzundaki Hazaralar ve onların Safevî hakimiyetindeki yeni siyasî ve toplumsal yapılanması tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Safevî Devleti, Babur Devleti, Hazaralar, Güney Horasan.

Abstract: Hazarah tribe composed of Turk and Moghul peoples. First contact between Hazarah tribe and Safavid state started in the first half of 16th century. Southern Khorasan was seized by Babur Shah when Timurid State fell down. In this period Hazarahs who were residents of Southern Khorasan and depended to Babur consist of two groups as Sunni and Shii. Shahs of Safavid repeatedly attacked to Southern Khorasan since the sovereignty of Shah Tahmasb I. There are two main reasons of these attacks. Firstly, the good relations between Safavid and Babur deteriorated secondly these two states were competing with each other. Finally, both Shah Tahmasb I and Shah Abbas I seized Kandahar. However, Hazarahs were most affected by these conflicts. These attacks caused that some of Hazarah tribes accepted administration of Safavid State. Moreover, Hazarahs, in crowd groups, converted to Shia sect from Sunni sect with influence of Shiite Safavid. In this paper will be discussed Hazarahs in Iran domination and their new political and social structure as have been benefited from Safavid chronicles.

Keywords: Safavid State, The Mughal Empire, Hazarahs, Southern Khorasan.

Giriş

Son yapılan araştırmalara göre Afganistanlı Hazaralar'ın kökeni M. S. I. yüzyılda Ceyhun'u geçerek Güney Horasan'a gelen demirci kabilelerinden Kuşanlar'a dayanmaktadır. Harezmşahlar'a kadar bölgede

güçlü bir şekilde hissedilen Türk etkisi, XIII. yüzyılda Moğol seferlerinin başlamasıyla zayıfladı ve tarih boyunca Berberistan, Garcistan, Toharistan ve Babur ile birlikte Hazaracat adıyla anılan saha bu iki toplumun başlıca yerleşim merkezi oldu (Yazıcı, 2011, s.486-490).

Hazara ismi, Cengiz Han'dan itibaren Kandahar ve Kabil bölgesindeki dağlık kabilelere verilen genel bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Babur Şah'ın 1506 yılında Afganistan'ı ele geçirme girişimi esnasında gelişmiş sosyal yapıya ve bütünleşmiş gelenek-göreneklere sahip Hazara halkıyla karşılaştığı görülür (Bacon, s. 241, 244)¹.

Babur Şah, Kabil dolaylarındaki Hazara ve Nikuderi kabilelerinin Geryu (Kernud) ile Gur'un dağlık alanlarında (Babur Şah, 1993, II, s. 197) ve Gazne dağlarında mevcut olduklarını bildirir. Gazne dağlarındaki bazı Hazara kabilelerinin Moğol dilinde konuştuklarını ve bölgenin Hazaralar'ın Afganlar ile birlikte vilayetin göçebe halkını oluşturdukları ifade eder (Babur Şah, 1993, s. 203). Yine Kabil'den Gur vilayetine doğru ilerleyen yol üzerinde bulunan Gurbend sahasında Şah'ın ifade ettiği üzere özellikle dere başlarında Hazaralar yer alır (Babur Şah, 1993, s. 210). Kabil'e bağlı yerleşim sahalarından Bedrav'da Hazaralar yine göçebe sınıfı teşkil etmektedir. Onlar arasında en kalabalık Hazara grubu Sultan Mesudî Hazaraları'dır. Bu tarihlerde Kabil çevresindeki Hazaralar'ın vergi vermek suretiyle Babur Devleti'ne bağlı oldukları görülür (Babur Şah, 1993, s. 218)².

Babur Şah, Kabil'de yaşayan Hazara toplulukları arasında Türkmen Hazaralar'ı da sayar. *Baburnâme*'de Türkmen Hazaralar olarak isimlendirilen grubun “*yolları kapattıkları ve her türlü edepsizliği icra ettikleri*” bildirilir (Babur Şah, 1993, s. 248, 308-309)³. Onların bu tavrı karşısında Babur Şah, H.Şaban 911/M.Ocak 1506 yılı itibariyle Türkmen Hazaralar üzerine sefere çıkar (Babur Şah, 1993, s. 248-252)⁴. Bu durum Hazaralar'ın genelde merkezî otoriteyi benimsemedikleri ve fırsat

buldukça isyan ve baskınlarla tâbi olmaktan ayrıldıklarını gösteren önemli bir gelişmedir.

Hazaralar'ın sakin oldukları Hazara, Hazaristan veya Hazaracat olarak ifade edilen bölge, 16. yüzyıl itibariyle Hindistan'ın beş önemli vilayetinden Kabil ve Kandahar'ın önemli bir bölümünü oluşturur ve kuzeybatıda Badgis'e kadar olan sahayı içine alır⁵. 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın ilk yıllarında Timurlu Hüseyin Baykara'nın hakimiyetinde olan Kandahar bölgesi, onun sadık emirlerinden Zünun Argun⁶ tarafından yönetilmektedir (İslam, 1970, s. 14). Baykara'nın H.911/M.1506⁷ yılında vefatından kısa bir süre sonra Horasan Ebu'l-Hayrlı Özbekler'in eline geçmiştir.

Hazaralar'ın otorite tanımayan halleri ve yaşadıkları coğrafyanın jeopolitik, jeostratejik ve ticarî ehemmiyeti, bölgedeki güçlü devletlerin dikkatini çekmiştir. 16. yüzyılda Asya'nın üç büyük devleti olan Özbek, Safevî ve Babur Devleti önce sınırlarının yakın olduğu sahalarda birbirlerine rakip devletlere dönüşmüşlerdir. Akabinde hakimiyet sahasını genişletme düşüncesi ile ticari kazanç elde etme arzusu, bu rekabeti daha da körüklemiştir. Hazara topluluğunun ikamet alanlarından olan Kandahar vilayeti, Babur Şah'ın da ifadesiyle Hindistan ile Horasan arasında uzanan kara yolu ticaretinin iki önemli merkezinden biridir (Babur Şah, 1993, s.199). Bu nedenle yukarıda zikredilen devletlerin hedefi haline gelmiş ve Kandahar Hazaraları'nın bağlı olduğu siyasi otorite sürekli el değiştirmiştir. Sonunda süregelen savaş ve kaos hali, otorite tanımayan bağımsız Hazara topluluklarını meydana getirmiştir.

Şeybanî Han'ın M. 1500 de başlayan Maverâünnehir ve akabinde Horasan hakimiyeti, H. 913/M. 1508 yılında Kandahar bölgesini de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu bağlamda Muhammed Şeybanî Han, Maverâünnehir'den sonra Merv ve Belh gibi Horasan şehirleri üzerinde hakimiyet tesis edince Kandahar'ın yöneticileri Emir Sultan Ali Argun

ve Emir Zünun'un oğlu Emir Şuca Beg, Muhammed Şeybanî Han'ın huzuruna hediyeler göndermişler ve bağlılıklarını arz etmişlerdir.

Şeybanî Han'ın Maverâünnehir'e geri dönmesi üzerine aynı yıl içerisinde Babur Sultan, Kabil ve Gazne askerleriyle Kandahar'a gelmiştir. Şuca Beg, kardeşleri ve Argun aşiretine bağlı halkın direnişine rağmen Kandahar ve Zemindaver Babur Sultan'ın tasarrufuna girmiştir. Hatta Babur'un oğlu Sultan Nasir Mirza bölgenin yeni idarecisi olarak tayin edilmiştir.

Şeybanî Han'ın ikinci Kandahar seferi bu gelişmeler üzere hayata geçirilmiştir. Özbek ordusunun Kandahar'ı kuşatması karşısında çaresiz kalan Nasir Mirza şehri terk etmiştir. Bu tarihten sonra Kandahar yöneticileri Şeybanî Han'a tâbi Emir Zünun Argun'un evlatları olmuştur (Rumlu, 1384, II, s. 1028-1029; Münşî, 1377, s. 148-149). Nitekim bu tarihten itibaren Kandahar bölgesi ve Kandahar halkı, Özbek, Babur ve Şeybanîler arasındaki en önemli meselelerden biri haline gelmiştir.

Şah I. İsmail Döneminde Bağımsız Hazaralar ve Özbeklerin Hazara Seferi

Safevî tarihinde Hazara kabilesinin ilk sahneye çıktığı tarih H. 916/M.1510 yılıdır. Bu tarihte Maverâünnehir'de yükselen güç Özbek Hanlığı'nın kurucu lideri Muhammed Şeybanî Han, Horasan hakimiyeti arzusuyla Safevîlere rakip olmuştur. Bu rekabet dolayısıyla Safevî ordusuyla karşı karşıya gelmeden önce savaşı aleyhine çevirebilecek pek çok etkeni bertaraf etmek hususunda girişimlerde bulunmuştur. Bu sebepten Afganistan coğrafyasında yaşayan özellikle Gur ve Garcistan dağlarında ikamet eden Hazaralar Muhammed Şeybanî Han'ın hedeflerinden birini teşkil etmiştir.

Muhtemel Safevî-Özbek savaşı esnasında Hazara halkının Safevîler tarafında yer alacağı ve bu minvalde Özbek ordusunun

Afganistan ile İran sınırı arasında iki müttefik ordu tarafından kuşatılacağı endişesi, Şeybanî Han'ı Hazaralar üzerine sefer yapmaya itmiş olmalıdır (Parsadust, 1377, s. 317). Nitekim Muhammed Şeybanî Han'ın duyduğu bu kuşku yersiz değildir. Çünkü Safevî Devleti ile Hazara halkı arasında ortak inanç unsuru vardır. Üstelik bu ortaklık İslam âleminin kalabalık bir kesimi tarafından yıllar boyunca dışlanmış, hor görülmüş, İslam ile bağdaştırılamamış Şia inancı noktasında tezahür etmiştir. Şah İsmail, Şia'yı devletin resmî mezhebi haline getirirken Hazaralar da muhtemelen Safevîler'den önce bu mezheple hemhal olmuştur.

Hazaralar'ın ne zaman İslam diniyle tanıştıkları ve Şia inancına meylettikleri yönünde elde somut veri yoktur. Ancak 16. yüzyıl başlarında Afganistan'da yaşayan Hazaralar'ın en azından bir kısmı, bu inanç sistemiyle bütünleşmiştir. Bazı araştırmacılar M. 724 yılına işaret ederek Hazaracat'a ulaşan Arapların putperest Hazara halkını Şiileştirdiğini ifade ederler (Musevî, 1386, s. 110).

İlhanlı tarihçisi Reşidüddin Fazlullah, bu din değişiminin çok daha sonra İlhanlılar'ın lideri Gazan Han (1295-1304) döneminde vuku bulduğunu beyan eder. Buna göre H. 1 Şaban 694/M. 16 Haziran 1295 tarihinde İslam dinini kabul eden Gazan Han ve bütün emirleri doğrudan Müslüman olmuşlardır. (Reşidüddin Fazlullah, 2013, s. 243). İlhanlı devletinin şiileşmesi, Olcayto ve Ebu Said Han dönemlerinde vuku bulmuştur. Şia'nın bu şümüllü yayılışı, İlhanlı idaresindeki Güney Horasan bölgesinde de kendini hissettirmiş ve Afganistan bölgesi büyük oranda bu harekete dahil olmuştur. Musevî, Hazaralar'daki din değişikliği sürecinin uzun vadede gerçekleştiğini ifade eder. Buna göre ilk olarak Gazan Han zamanında bir grup Hazara, Şia mezhebine geçmiş ve bu hareket hem Ebu Said Han'ın hükümrancılık döneminde hem de daha sonra devam etmiştir. Din değişikliği süreci Şah Abbas-ı Safevî zamanında şiddetlenmiş ve tüm toplumu kapsamıştır. Kısaca

Hazaralar'ın büyük çoğunluğunun Şia mezhebine geçişi, Safevî hükümdarı Şah I. Abbas döneminde gerçekleşmiştir⁸.

Bu tarihten itibaren Şeyh Ali, Badgisi ve Firuzkuhlu Hazaralar, Sünnî İslam'ın temsilcileri olarak varlık göstermekte ve Afganistan bölgesindeki Hazaralar ise Oniki İmam, İsmailiye ve Zeydiyye isimleriyle ayrışan Şia inancını yaşamakta ve yaşatmaktadırlar (Musevî, 1386, s. 112).

Hazaralar'ın Safevî Devleti'nden önce İslam inancının Şia koluna bağlı olması, Özbeklerin Hazara seferinin gerekçesini kendiliğinden ortaya çıkarır. Şeybanî Han, Hazaralar'ı Safevîlerin doğal müttefiki olarak görmekte ve Safevî ile sıcak çatışmalar esnasında Özbekler aleyhine savaşa müdahil olacaklarından emin vaziyette Safevî seferinden önce bu sorunu çözüme kavuşturmak istemektedir.

H. 916/M. 1510 yılında Şeybanî Han ve beraberindeki Buhara ordusu, Hazara ilinde yani Gur ve Garcistan dağlarında ikamet eden Hazaralar üzerine sefere çıkmıştır. *Musahharü'l-Bilâd*'da bu sefer bir gece baskını olarak ifade edilir ve sadece Hazaralar'ın değil, Hazara, Nikuderî ve Zemindaver'de yaşayan tüm halkların Özbek saldırılarına maruz kaldığı belirtilir⁹. Ancak Hazaralar ve diğer göçebe toplulukların muhtemelen dağlık arazinin sunduğu avantajları kendi lehlerine kullanmaları ve Özbeklerin bu yabancı topraklarda âtıl kalması, seferin sonucunu etkilemiştir. Özbekler, Hazaralar'ın güçlü mukavemetiyle karşılaşmış ve çok sayıda kayıp vermiştir. Asker kaybı onların seferi sonlandırarak Herat'a geri dönmelerine sebep olmuştur (Parsadust, 1377, s. 317-318). Arab Katagan, Özbek ordusunun can kaybını dile getirmemiş fakat “*tüm askerlerini, kardeşlerini ve oğullarını dağıttı ve kendisi Herat'a yerleşti.*” demek suretiyle Şeybanî Han'ın Güney Horasan seferindeki mağlubiyetini ifade etmiştir (Kutgan, 1385, s. 104).

Bu konuda dönemin kroniklerinden *Zubdetü'l-Âsâr*'ın yazarı Nasrullahî de kısa bir açıklamaya yer vermiştir. Olayın öncesinde

ülkenin kuzeyindeki Kazak isyanını zikreden Nasrullahî, Özbek-Kazak mücadelesinde Muhammed Şeybanî Han'ın başarısızlığını ve devletin güç kaybettiğini ifade etmiştir. Akabinde devlet yönetiminde bazı değişiklikler yaparak Türkistan'ı Küçüm Han'dan alıp Seyyid Aşık'a, Buhara'yı Ubeydullah Sultan'dan yine Seyid Aşık'a, Hisar şehrini ise Hamza Sultan ve Mehdi Sultan'dan alıp Ubeydullah Sultan'a devretmiştir. Bu Sultanlar, Horasan'a gidip fetihler yapmak suretiyle Kazak isyanındaki başarısızlıklarını unutturmak isterlerken Muhammed Şeybanî Han bizzat emrindeki ordusuyla Hazara ilini ele geçirmek arzusuyla harekete geçmiştir. Ancak Nasrullahî'nin ifadesiyle Hazara ilinin sağlam ve korunaklı bir coğrafya olması hasebiyle beklenen zafer elde edilememiş ve Özbek ordusu Herat'a geri dönmüştür. Herat'a vardıklarında ise Safevî hükümdarı Şah I. İsmail'in Irak bölgesinden topladığı askerlerle Horasan sınırına yaklaştığı haberini almıştır (Nasrullahî, 5368 no'lu yazma, 472b-473a)¹⁰.

Duğlat da Şeybanî Han'ın Hazaralar üzerine düzenlediği seferi doğrulamaktadır. Ancak Özbek ordusunun Hazara dağlarında hiçbir Hazaralı'nın izine rastlamadığını beyan etmektedir. Yazarın, başarısızlık olarak işaret ettiği gelişmeler, yolculuk sırasında çok sayıda hayvanın telef olması ve coğrafi şartların zorluğu dolayısıyla Özbek ordusunda safların bozulması durumudur (Duğlat, 2006, s. 404)¹¹.

Görüldüğü üzere hem Özbek hem de Safevî kroniklerinde Şeybanî Han'ın Hazara seferi başarısızlıkla sonuçlanmış olarak aktarılmaktadır. Merv savaşından önce Şeybanî Han'ın Şah İsmail'e hitaben kaleme aldığı mektup ise tam aksini iddia etmektedir. Şeybanî Han, Şah İsmail'e: *“Paranızı devletimizin adına bastırın, ayrıca her mescitte Cuma günleri devletimiz adına hutbe okuyun ve kendinizi huzurumuza ulaştırın. Şayet devletimizin hükmünden çıkmaya teşebbüs ederseniz, şehzademiz Ubeydullah Bahadır Han'ı Buhara, Semerkand, Hezare (Hazara), Nikuderi, Gur, Garcistan ülkesindeki emir ve askerlerimizle birlikte sizin üzerinize göndereceğiz ki devletinizi ortadan kaldırsın.*

Eğer fethi gerçekleştiremezse diğer şehzademiz Timur Bahadır Han'ı Kunduz, Boğlan, Hisar-ı Şadman, Bedeşan ve Türkistan'ın diğer bölgelerindeki emir ve askerleriyle ülkeni göndereceğiz ki sizi mağlup etsinler.” (Şah İsmail-i Safevî Mecnû'a, 1368, s. 82-83; Rumlu, 1384, 1043-1044) şeklinde seslenmiştir. Han bu ifadeleriyle Hazara, Gur, Garcistan ve Nikuderi bölgesini tıpkı Buhara ve Semerkand şehirleri gibi hakimiyeti altına aldığını ve Şah İsmail kendisine itaat etmekte tereddüt ederse bu bölgelerdeki sadık emir ve askerleriyle Safevîler üzerine hücumla geçeceklerini beyan etmiştir. Şu durumda Şeybanî Han'ın sözleri, Safevî ve Özbek kroniklerini yalanlamakta ve H. 916 tarihli Güney Horasan seferinin Özbekler lehine başarıyla sonuçlandığına işaret etmektedir. Hatta bu sefer akabinde Gur ve Garcistan dağlarında yaşayan halka mensup emir ve askerlerin kendisine bağlandığını ve sadık kullarından olduğunu ifade etmektedir.

Şeybanî ve Safevî tarihine ait kronikler, seferin neticesi olarak Özbek ordusunun geri çekildiği hususunda mutabıktırlar. Şu durumda mektuptaki malum ifadeleri, Şeybanî Han'ın savaş öncesi Şah'a karşı meydan okuması olarak değerlendirmek mümkündür.

Safevî Şah'ı, Özbeklerin Hazara seferinin akabinde onlarla savaşmak hususunda kesin kararını vermiş ve hızla sefer hazırlıklarını başlatmıştır. Amacı önce Horasan'ın önemli şehirlerinden Meşhed'i ve akabinde Herat ve Merv'i ele geçirmektir. Hazara mağlubiyeti üzerine Muhammed Şeybanî Han önce Herat'a çekilmiş ve H. evahir-i Receb 916/M. Ekim 1510 tarihinde ise Merv'e sığınmıştır (Rumlu, 1384, s. 1047; İsfahanî, 1372, s. 186-188; Handemir, 1380, s. 506-508; Parsadust, 1377, s. 320)¹². Nihayet Merv yakınlarında Kasım ayının son günlerinde Safevî ve Özbek orduları karşı karşıya gelmişler ve Sultanî Savaşları adıyla meşhur harbin galibi Safevîler olmuştur¹³.

Safevî ve Şeybanî kronikleri dikkate alındığında, Hazaralar'ın Özbek ordusu karşısındaki mukavemeti ve hatta başarılarının Safevîleri

Merv savaşı öncesinde siyasî ve dinî bağlamda cesaretlendirdiğini ifade etmek gerekir. Hazaralar ve Safevîler arasındaki bu ilk temas doğrudan bir ittifak ya da iletişimin ardından zuhur etmemiştir. Ancak Şeybanîler'in ortak düşman olması tarafları aynı cephede bir araya getirmiştir.

Hazaralar'ın büyük oranda Şia inancına mensup bir topluluk olmasına rağmen Şah Tahmasb dönemine kadar Safevî Devleti ile yakın ilişkiler içerisinde olmadığı âşikârdır (Javanshir, 2007, s. 811). Safevîler'in Kandahar seferleri ise bu durumu değiştirmiştir. Kandahar mevkisinin ele geçirilmesi arzusu, Safevî yönetiminin Hazara topluluğu ile sıcak temaslar kurmasını sağlamıştır. Hatta zamanla bazı Hazaralar taraf değiştirmek suretiyle Babur yönetiminden çıkıp Safevî yönetimine dahil olmuşlardır.

Safevî-Babur İlişkileri Çerçevesinde Hazaralar: Şah Tahmasb Dönemi

Hazaralar'ın ve onların ikamet sahası olan Kandahar bölgesinin Safevî ile Babur Devletleri arasında önemli mesele haline gelmesi, ilk olarak Safevî hanedan ailesinde ortaya çıkan bir problemten kaynaklanmıştır. Şah'ın kardeşi Sam Mirza, Lalası Ağzuvar Han-ı Şamlu ile Herat merkezde oturup Horasan valiliği görevini ifa ederken Şah Tahmasb, Şamlu taifesinden Hüseyin Han'ı öldürtmüştür. Gerekçesi Hüseyin Han'ın Safevî tahtına damadı Sam Mirza'yı çıkartmak istemesidir. Sam Mirza hem bu olaya üzüldüğü hem de babasının kendisi için vereceği hükümden korktuğu için isyan bayrağını çekmiştir. Osmanlı Sultanı I. Süleyman'ın destek olacağı sözü de isyandaki kararlılığını pekiştirmiştir (Javanshir, 2007, s. 353-354).

Sam Mirza, Ağzuvar Han ve beraberindeki Şamlular, H. 15 Şaban 941/M. 18 Şubat 1535'te Herat'ı terk ederek Şah Tahmasb'tan izin

almaksızın Babur Devleti'nin sınırlarına dahil Kandahar üzerine yürümüşlerdir. Kandahar seferi sırasında ilk olarak Ferah şehri ele geçirilmiştir. Hace Kelan şehir halkını kale içerisine toplayıp savunmaya geçerken Sam Mirza ve emrindeki birlikler kaleyi kuşatma altına almışlardır. Mücadele uzun sürmüş ve Hace Kelan, Lahor'da bulunan Mirza Kamran'dan destek talep istemiştir. Mirza Kamran ordusunu toplamış ve Kandahar üzerine harekete geçmiştir. Hace Kelan ve Mirza Kamran idaresindeki 20 bin kişilik Çağatay ordusu çetin mücadeleler sırasında Ağzuvar Han'ı katletmişlerdir. Bu durum Sam Mirza'nın cesaretini kırmış ve Germisir tarafına kaçmasına sebep olmuştur (Rumlu, 1384, III, s. 1230-1232; Kummî, 1383, I, s. 251-253; Parsadust, 1381, s. 375)¹⁴.

Şah Tahmasb'ın arzusu dışında Sam Mirza ile ona destek veren Şamlu taifesi tarafından gerçekleştirilen Kandahar kuşatması, Babur ile Safevî ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve tarafları karşı karşıya getirmiştir. Böylece Şah Tahmasb, Horasan hakimiyeti nedeniyle Şeybanîlerle devam eden mücadelelerine yeni bir cephe daha eklemiş ve Kandahar'ın Safevî yönetiminde olmasını arzulamıştır.

Şah tahta çıktığı andan M. 1537 yılına kadar Horasan üzerine üç sefer gerçekleştirmiştir. Bu tarihte gerçekleştireceği dördüncü seferi diğerlerinden farklı olarak Kandahar'a kadar uzanmaktadır. H. 17 Şaban 943/M. 29 Ocak 1537'te Özbek Han'ı Ubeydullah'ın elinden Herat'ı almış (Rumlu, 1384, III, s. 1247-1248; Kummî, 1383, I, s. 265) ve şehirde tekrar Safevî yönetimini tesis etmiştir. H.10 Zilkade 943/M. 20 Nisan 1537 tarihinde ise Horasan seferinin devamı olarak Kandahar'a doğru harekete geçmiş ve Keçi Hace ile şehrin ileri gelenleri kaleyi teslim etmişlerdir. Şah, şehir yönetimini emirlerinden Budak Han-ı Kaçar'a devretmiş ve kendisi Herat'a dönmüştür. Rumlu'nun ifade ettiği üzere Şah, Herat dönüşünde beraberinde çok sayıda ganimet getirmiştir (Rumlu, 1384, III, s. 1249-1250; Kummî, 1383, I, s. 271-272). Kandahar

hakimiyeti ile birlikte Zemindaver de Safevî idaresine girmiştir (Parsadust, 1381, s. 376).

Şah Tahmasb Herat'a geri döndükten sonra Kamran Mirza hiç vakit kaybetmemiş ve H. 944/M. 1538'te kalabalık bir ordu ile Kandahar'a saldırmıştır. Kandahar hakimi Budak Han-ı Kaçar ve beraberindeki Safevî birlikleriyle yaşanan mücadelenin ardından Safevî tarafı barış isteyerek şehri terk etmiştir (Rumlu, 1384, III, s. 1257; Javashir, 2007, s. 229). Böylece bir kez daha Kandahar ve çevresi Babur Devleti'nin hakimiyetine girmiştir.

Safevî kaynaklarında Tahmasb'ın ve Kamran Mirza'nın Kandahar dolayısıyla rekabetine yer verilirken bu süre zarfında Hazara topluluklarının durumundan ve tutumundan pek bahsedilmemektedir. Muhtemelen Hazaralar bölge hakimiyeti dolayısıyla kısa bir süre Safevî idaresine girmiş; akabinde tekrar merkez Kabil'e bağlanmışlardır. Bu sırada Safevî yönetimini tercih edip Şah'a tâbi olan Hazara Sultanlarının varlığından söz etmek mümkündür.

H. 950 sonları/M.1544 yılına geldiğimizde bir grup Hazara'nın Safevî Devleti'ne hizmet ettiğine şahit oluyoruz. Şöyle ki Babur Şah'ın oğlu Muhammed Hümayun ve yardımcısı Bayram Han Hindistan'daki taht mücadeleleri yüzünden Hirmend ırmağından geçerek Sistan'a geçip İran'a sığınmışlardır (Parsadust, 1381, s. 411). Muhammed Hümayun'un Şah'dan sığınma talebi üzerine Şah Tahmasb Herat valisi Muhammed Han Şerafeddinoğlu Tekelü'ye¹⁵ bir ferman göndermiş ve şehzadenin H. 12 Zilhicce 950/M. 7 Mart 1544 tarihinde vuku bulan Safevî ülkesine ilticası mektuptaki ifadesiyle “teveccühü” hususunda duyduğu sevinci dile getirmiştir. Mektubun devamında bu konudaki isteklerini beyan etmiştir. Buna göre şehzade ve maiyyeti Herat'a 12 fersah yaklaştığında şehirden, vilayetten ve sınır yerleşimlerinden Hazara ile Nikuderi taifeleri de dahil olmak üzere bölgedeki tüm kabilelerin yer aldığı 30 bin kişiyle karşılanacak ve Herat yöneticisi şehzade Muhammed

Hüdabende'nin huzuruna getirilecektir. Mektupta şehzadenin Herat'tan sonraki yolculuğu hususunda dikkatli olunması, Herat'a kadarki alanda tüm Safevî tebaasının saygısızlıktan kaçındığı ve şehzadenin bundan sonraki yolculuğunda da aynı titizliğin gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca mektupta Herat ile Meşhed arasındaki yolculukta en az 1500 Safevî askerinin şehzadenin hizmetine verilmesi ve yine her gün 1200 tabak padişahlara layık rengarenk yiyecekler ikram edilmesi istenmiştir (Şah Tahmasb-ı Safevî Mecmû'a, 1368, s. 56-57)¹⁶.

Tahmasb'ın bu mektubundan anlaşılacağı üzere Kandahar'da yaşayan bir grup Hazara, 1537 yılında Safevî ordusuyla birlikte Herat'a gelmiş ve bölgeye yerleşmiştir. Hatta göç eden Hazaralar, Safevî yönetimine dahil olmuşlar ve Şah'ın isteği üzere Baburlu şehzadenin karşılanmasında görev almışlardır. Nitekim Şah'ın Hazara ve Nikuderi topluluklarına dair Herat valisine dönük bu talebi, bir amaca hizmet ediyor olmalıdır. Muhtemelen Şah Tahmasb, şehzade Hümayun'un ülkesine geri döneceği günleri tasavvur edip sadık müttefiki için destekçi topluluklar yaratmak hevesindedir. Bu sayede sadece Safevî yönetimindeki Hazaralar'ı değil onların Kandahar'daki akrabalarını da Hümayun safına çekme gayretindedir.

Hümayun'un Şah Tahmasb'a sığınması ve onun yardımıyla Babur tahtını ele geçirme isteği, iki devlet arasındaki ilişkilerin yeniden iyileşmesini sağlamıştır. Şah Tahmasb ile Hümayun Şah nihayet Ebher yaylasında (Çemen-i Ebher) ya da Ebher ile Sultaniye arasındaki bir mevkide bir araya gelmişlerdir (Parsadust, 1381, s. 445). Hümayun Şah daha sonra Şah Tahmasb'ın ısrarları ve vaat edilen Safevî desteğine karşılık Şîî inancını kabul etmiş (Parsadust, 1381, s. 448, 453-454, 455)¹⁷, Kandahar'ı aldıktan sonra şehri ve tüm hazinelerini Şah'a teslim edeceğine dair söz vermiştir. Şah Tahmasb, Hümayun'a yardımcı olmaları için kalabalık bir Safevî birliği tahsis etmiştir. Şah Tahmasb emirlerine önce Kandahar ve Zemindaver'i, sonra Kabil ve Gazne'yi alarak Hümayun'a teslim etmelerini emretmiştir. Böylece Hümayun Şah,

söz konusu Kızılbaş birliği ile birlikte Kandahar'a doğru harekete geçmiştir (Rumlu, 1384, III, s. 1292; Kummî, 1383, I, s. 309-310).

Kandahar hakimi Mirza Askeri kalabalık Safevî ordusunun şehre ulaştığını haber alınca derhal merkezden yani Kamran Mirza'dan destek talep etmiş ve akabinde silahlanarak savaşı başlatmıştır. Toplamda sekiz ay boyunca Hümayun Şah ve Safevî ordusu kaleyi kuşatma altında tutmuştur. Askeri Mirza, Kamran Mirza'nın yardımının ulaşacağından ümidi kesince Hümayun Şah'ın huzuruna elçiler gönderip aman dilemiştir. Rumlu, teslim olan Askeri Mirza'nın Kandahar'dan ayrılmasıyla Çağatay ve Safevî birliklerinin şehre yerleştiğini ve Budak Sultan'ın şehrin yeni hakimi olduğunu belirtmiştir¹⁸.

Kuşatma sırasında Safevîler'in tatbik ettiği yöntemlerden biri, Kandahar halkını bu savaşın lehlerine sonuçlanmayacağı hususunda onları ikna etmektir. Kuşatma boyunca çaresiz kalan halka gösterilen çıkış yolu ise Şah'a teslim olmalarıdır. Zor durumda kalan ve kararsız olan Kandahar halkından bir grup da Hazaralar'dır. Safevîlerü Şehzade Hümayun'un nihayetinde şehre gireceği ve bu gelişme yaşanmadan önce ona tâbi olunması gerekliliğini arz etmişlerdir (Mübarek, 1372, s. 347).

Kaynaklarda Hazaralar'ın bu öneriyi nasıl karşıladığı hususunda bilgi verilmemişse de olayların gidişatı, cevabın olumsuz olduğunu düşündürmektedir. Zira Kandahar ve çevresi Safevî birlikleri ile Şehzade Hümayun'un kuşatması altındayken Hazaralar Kasım Hüseyin Sultan tarafından baskına uğramış ve yağmalanmışlardır.

Bu hadiseden sonra Dede Beğ-i Hazara yakın görevlileri ve süvari birliğiyle Hümayun'un huzuruna gelmiştir. Eş zamanlı olarak Kabil ayanının istekleri Muhammed Hümayun'a ulaştırılmıştır. Hazara topluluğunun ve Kabil ayanının dilekçelerinin ulaşması, Safevî ordusunda büyük bir rahatlamaya yol açmıştır. Bu durum Safevî ordusundaki savaş kararlılığını pekiştirirken Mirza Askeri komutasındaki kale savunmasının zayıflamasına sebep olmuştur. Yavaş yavaş kaleyi

terk etmeye başlayanlar arasında Hazara önde gelenlerinden Hızır Han-ı Hazara da yer almaktadır. Hızır Han beraberindeki 2-3 kişiyle Kuh-ı Leke tarafına gitmiştir (Mübarek, 1372, s. 348).

Safevî kroniklerinden farklı olarak *Ekbernâme*'den Hümayun Şah ile birlik olan Safevî ordusunun sadece Kandahar'da mücadele halinde olmadığını ve aynı anda Zemindaver'de aktif bir çatışmanın zuhur ettiğini öğreniyoruz. Safevî ordusunun bu bölgeye yönelmesinin sebebi Kamran Mirza'nın Kabil'den gelip Zemindaver'e yerleşmesi ve buradaki Hazara ve Nikuderi halklarından bir grubu mahiyetine dahil etmesidir. Bunun üzerine Safevî emirlerinden Bayram Han, Muhammed Mirza, Haydar Sultan vd. Babur birlikleri üzerine harekete geçmiştir. Safevîler tarafından Kamran Mirza'ya “*gaflet uykusundan uyanması, hatasını telafi etmesi*” hususunda mesajlar ulaştırılmıştır. Hatta Behram Mirza, iki tarafın da kanının akıtılmaması için Kamran Mirza'nın Kabil'e çekilmesini istemiştir (Mübarek, 1372, s. 342-343).

Akabinde Safevî birlikleri Zemindaver'deki birliğin güçlenmesine engel olmak için Kandahar ve Gaznin arasında yaşayan Hazaralar üzerine yürümüşlerdir. Çıkan çatışmalarda Safevî ordusu, *Ekbernâme*'nin yazarı Şeyh Ebul Fazl Mübarek tarafından “*Devletsiz Hezareler*” (Hezareha-yıbî-devlet) olarak isimlendirilen Hazara topluluğunun büyük çoğunluğunu katletmiştir (Mübarek, 1372, s. 343)¹⁹.

Kandahar başarısının ardından yaklaşık 3-4 gün sonra Kızılbaş emirleri Şah Tahmasb'ın izni olmaksızın Kandahar'ı terk edip Safevî ülkesine doğru yola koyulmuştur. Bu suretle Budak Sultan Kandahar'da güçsüz düşmüştür. Hümayun Şah fırsatı değerlendirip Kandahar'ı Budak Sultan'dan almış ve Safevî emirinin askerleriyle birlikte Kazvin'e geri dönmesine müsaade etmiştir. Şehri kendi adamlarından Bayram Han'ın idaresine bırakıp Babur Devleti'nin payitahtı Kabil'e yönelmiştir. Bu sırada Hümayun Şah'ın başarıları Babur Devleti'nde duyulmakta ve birçok devlet ileri geleni, Kamran Mirza'nın yanında olmak yerine

emrindeki süvarilerle birlikte Hümayun Şah'a bağlanmaktaydı. Bu emirlerden biri, 10 bin kişilik süvarisiyle Hazara bölgesi hakimi Hızır Han'dır²⁰.

Hümayun Şah, Babur Sultanları ve emirleri tarafından desteklenip tahta çıkarılınca Şah Tahmasb ile olan ittifakını bozmuştur. Devletin menfaati gereği Kandahar ve bölgesinin idaresini Baburlu yöneticilere teslim etmiştir. Bu durum karşısında Şah Tahmasb itidalli davranmış ve Hümayun Şah ile dostluk ilişkilerini sürdürmeyi istemiştir. Bu tutumunun altında yatan sebep, Safevî Devleti'ne karşı olası Özbek-Babur ittifakının oluşmasına mani olmaktır (Javanshir, 2007, s. 235). Nitekim ilişkiler Hümayun Şah'ın saltanatı boyunca aynı minvalde devam edecektir.

Hümayun'un vefatı ve oğlu Celaledin Muhammed Ekber'in Babur tahtına cülusu ile Şah Tahmasb Kandahar vilayetini baskıyla geri almaya karar vermiştir. Yeğenlerinden Sultan Hüseyin Mirza'yı (Behram Mirza'nın oğlu) Kandahar vilayetini ele geçirmekle görevlendirmiştir. Böylece Kandahar H.965/M.1558 yılında bir kez daha Safevî hudutlarına dahil edilmiş ve Sultan Hüseyin Mirza'nın yönetimine bırakılmıştır (Rumlu, 1384, III, s. 1406; Kummî, 1383, I, s. 396-397; Felsefî, 1375, s. 1394).

Safevîlerin Hazara bölgesini ele geçirmeye dönük seferlerinin yanı sıra zaman zaman yağma amaçlı saldırılarına da tesadüf edilmektedir. Mesela H. 969/M.1561-1562 yılında Herat yöneticilerinden Hüseyin Kuli Bey, Hazara vilayetine saldırmış, bölgedeki değerli eşyaları ve koyunları ele geçirip Herat'a geri dönmüştür (Rumlu, 1384, III, s. 1425).

Hazaralar'ın Şah Tahmasb döneminde gündeme geldiği bir diğer önemli hadise M. 1567 yılında Gilan'da yaşanan isyan girişimidir. Şah Tahmasb Gilan'da çıkan asayişsizlik ve isyan üzere Kum, Save, Azerbaycan, Karacadağ ve Kazvin'in de içinde olduğu çok sayıda merkezden askeri birlikleri Gilan üzerine göndermiştir (Rumlu, 1384, III,

s. 1453-1455). Gilan'a sevk edilen birlikler arasında Hazaralar da yer almaktadır. Şah, Hazara Sultanlarının emrindeki askeri birliklerle Gilan'a sevk ve bu bölgenin yeniden itaat altına alınması emrini vermiştir. Konuyla ilgili bilgiye Tahmasb'ın Vekili Masum Bey Hüseyinî'ye²¹ H. Cemaziyelâhir 975/M. Aralık 1567 tarihinde gönderdiği fermanndan ulaşılmaktadır.

Şah, Emir Masum'dan Hazara Sultanlarını silahlı ve teçhizatlı yaklaşık 2.000 süvari ile birlikte bir araya getirmesini ve isyancı Gilan hakimini ele geçirmek üzere Gorab-ı Tonekabon'a (تکابن)²² göndermesini istemekteydi. Bu fermanın Safevî yönetimindeki Hazaralar hakkında bilgi vermesi önemli olmakla birlikte fermanda Hazara Sultanları olarak bahsedilen şahısların Pir Muhammed Sultan-ı Ustaclu, Şeref Han-ı Kengerlu ve Allah Kuli Sultan-ı Tekelü oldukları görülür²³. Bu durumda Hazara Sultanları olarak bahsedilen kişilerin Hazara halkına hükmeden Ustaclu, Tekelü ve Kengerlü taifelerine bağlı emirler olduğu ve Hazara taifesine mensup liderlerin Hazara halkına hüküm edecek yetkiyle donatılmadıkları söylenebilir.

Safevî yönetiminde Hazara ileri gelenlerine yönelik bu güvensizlik muhtemelen Hazara toplumunun 1500'lü yılları müteakip Safevî-Özbek ve Babur Devletleri arasındaki çekişmelere binaen daima taraf değiştirmelerinden kaynaklanmıştır. Aslında bu durum Horasan bölgesinde ikamet eden tüm Türk ve gayr-i Türk toplulukların hayatta kalmak amacıyla benimsedikleri genel uygulamadır. Zira bölge hakimiyetini ele geçiren bu üç devletten her biri Horasan bölgesindeki nüfuzlarını şiddet kullanarak temin etme yoluna gitmekte ve "itaati" baskı kullanarak gerçekleştirmekteydiler²⁴.

Görüldüğü üzere taraflar arasındaki anlaşmazlık bölge aidiyeti dolayısıyla başlayan rekabetten kaynaklanmaktadır. Kandahar, Horasan bölgesi kadar Kabil'in güvenliği açısından da önemlidir. Kaçınılmaz olarak Kandahar hakimiyeti, Safevî ve Babur arasındaki iyi ilişkilere

zaman zaman ket vurmaktadır. Ancak Şeybanî Hanlığı'nın tehditkar varlığı ve en büyük rakibi Osmanlı'nın doğal müttefiki olması, Safevî yöneticilerinin Babur Devleti'ne temkinli yaklaşmasında ve hatta sıcak ilişkileri muhafaza etmelerinde başlıca etken olmuştur.

Kandahar hakimiyeti dolayısıyla zaman zaman gün yüzüne çıkan çatışma ve anlaşmazlık hali, Şeybanî Hanlığı'na karşı geliştirilen işbirliği nedeniyle bazı dönemler askıya alınmıştır. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki Kandahar savaşları tarafların geleneksel dostluk ilişkilerinin nihai olarak bozulmasında önemli bir etken teşkil etmiştir. Bu anlaşmazlık Şah I. Abbas'ın hakimiyet sürecinde aynı minvalde devamlılık göstermiştir.

Safevî Şahı I. Abbas'ın Kandahar'ı Alması

Şah Abbas döneminde Hazaralar'ın yerleşim sahası olan Kandahar bölgesi, Safevî, Özbek ve Babur devletlerinin önemli sorunları arasında yer almaya devam etmiştir. Babur Devleti'nin ilk iki hükümdarı Babur ve Hümayun döneminde Özbekler'e karşı müttefik güç olan Safevî ve Babur Devletleri, Hümayun'dan sonra aynı sıcak ilişkileri devam ettirememişlerdir. H. 963/M. 1556²⁵ tarihinde Babur tahtına çıkan Celaleddin Muhammed Ekber, H. 965/M. 1558 yılında Şah Tahmasb'ın Kandahar'ı ele geçirmesi hadisesini hazmedememiş ve Safevîler ile dostluk ilişkilerini sonlandırmıştır. Tahmasb'dan sonra Safevî yönetimini devralan II. İsmail ve Muhammed Hüdabende dönemlerinde de dostane ilişkilerden söz etmek mümkün değildir (İslam, 1970, s. 55).

Şah Abbas ise Horasan valiliğinden itibaren İran ile Hindistan arasındaki dostluk ilişkilerini yenilemekte kararlılık göstermiştir. İlk zamanlar babası Muhammed Şah'a karşı bir müttefik arayışında olan Abbas Mirza, Moğol Han'ı Celaleddin Ekber'e bu düşünceyle yakınlık göstermiş; H. 996/M. 1588 yılında Safevî Devleti'nin yeni hakimi olarak

bu defa Özbek Hanı Abdullah ve oğlu Abdülmümin Han'a karşı ittifak girişimi kapsamında Ekber Şah'a elçiler göndermiştir. Şah Abbas'a göre Babur ve Safevî Devletleri arasındaki olası birliktelik Özbeklerin Horasan ve Maverâünnehir üzerindeki nüfuzlarını kırmaya yetecektir. Bu doğrultuda üç defa Celaleddin Ekber'e çok sayıda hediye ve dostane bir üslupla kaleme alınmış mektuplar göndermiştir. Ancak Abbas'ın bu samimi mektupları, beklediği sonucu doğurmamıştır (İslam, 1970, s. 56). Nitekim Özbekler'in H. 1000/M. 1591-1592 yılında başlattıkları Horasan seferleri Kandahar vilayetine kadar ulaşmıştır²⁶. Bu tarihten kısa bir süre önce Abdullah Han, emrindeki Türkistan ordusunu toplamış ve Hazaray-ı Zamin bölgesine yerleştirmiştir (Buharî, I, 240a). Bunun üzerine bölgedeki Safevî birlikleri Babur Devleti'ne sığınmak suretiyle Kandahar idaresini Babur Devleti'ne devr etmişlerdir (Felsefi, 1375, IV-V, s. 1395).

Özbeklerin bu ilerleyişini kolaylaştıran unsurlardan biri de Hint Padişahı Ekber Şah'ın, elçisini çeşitli hediyeler ve kutsal kitaplarla birlikte Özbek Han'ı Abdullah'ın huzuruna göndermesi ve iki ülke arasında dostluk ve ittifak kurulmasını istemesidir. Bu birlikteliğin temelinde Safevî Devletini yalnızlaştırmak ve hatta gerekli görüldüğü takdirde ona karşı birlikte harekete geçmek önemli yer tutmaktadır. Nitekim Baburlu elçi Hakim Humam ve Abdullah Han arasında görüşme gerçekleşmiş, Babur ve Özbek ittifakı taraflarca onaylanmıştır. Bu dostluğun gereği olarak Bedehşan ve Horasan Özbeklerin Kabil ve Kandahar ise Ekber Şah'ın himayesinde kalmıştır (İslam, 1970, s. 54-55)²⁷. H. 1003/M. 1594-1595 yılında Celaleddin Ekber'in ordusunun Kandahar şehrini tamamıyla tasarruf altına aldığı ve tüm mukavemete rağmen bölge halkı Hazara ve Afganların Babur Devleti'ne tabi kılındıkları görülmektedir (Yezdanî, 1390, s. 349).

Şah Abbas idaresindeki Safevî yönetiminin ilk hedefi, ülke içerisindeki karışıklıkları sonlandırmak ve doğudaki düşmanları Şeybanî Hanlığı'nın Horasan hâkimiyetine son vermektir. H. 3 Ramazan 1006/M.

9 Nisan 1598 yılı, Şah Abbas'ın merkezi otoritesini güçlendirdiği ve Horasan seferini başlattığı tarihtir. Safevîlerin yeni başkentinden yani “Darüssaltanat-ı İsfahan”dan ayrılan merkezî ordu (Münşî, 1377, II, s. 905), Kirman ve Fars bölgesi askerleri haricinde toplamda 30 bin kişilik eyalet askerleriyle bir araya gelmiştir. Bu ordu aynı zamanda Harezm'deki Özbekler tarafından da desteklenmiştir. Bu sırada Şeybanî Hanlığı'nda taht değişikliği olmuş ve Abdülmümin Han, babası II. Abdullah Han'ın vefatı üzere tahta çıkmıştır²⁸.

Tahta geçen Abdülmümin'in hakimiyeti çok uzun sürmemiş ve bir türlü nihayete erdiremediği muhalif grupların bir gece kurdukları pusuyla hayatına son verilmiştir. Onun yerine Astrahanîler soyundan Din Muhammed Han tahta geçmiştir. Din Muhammed Sultan'ın en önemli icraatı, ard arda yaşanan taht değişikliklerine ve hanedan değişikliğine rağmen Horasan hakimiyetini ele geçirmek üzere başlattığı seferdir. Han'ın amacı 10-12 bin Özbek ve 2-3 bin kişilik Hazaracat kabilelerinden oluşan ordusuyla Safevî ordusunun öncü birliği olan Ferhad Han ve önde gelen emirlerle savaşmaktır (Münşî, 1377, II, s. S. 913). Ancak Şah Abbas, Özbek ordusunu mağlup etmeyi başarmış ve Horasan'daki hakimiyetini devam ettirmiştir.

Şah Abbas'ın H. 1007/M. 1599 yılında yeni hedefi Babur Devleti hudutlarında yer alan Kandahar'ın geri alınmasıdır. Şah, bu amaca ulaşmak için önce barışçıl yöntemler kullanmıştır. Celaleddin Ekber'e hitaben yazdığı mektubunda ona “Peder” yani “Baba” olarak hitap etmiş ve Kandahar'ın gerçekte Safevî yönetiminde olması gerektiğini üstü kapalı bir şekilde vurgulamıştır. Ancak Şah'ın talebi olumlu yanıt bulmamıştır. Buna rağmen Şah Abbas, Celaleddin Ekber'e duyduğu hürmet dolayısıyla onun saltanatı süresince herhangi bir çatışma içerisine girmemiştir. Celaleddin Ekber'in ölümünden sonra Nureddin Cihangir olarak maruf Muhammed Selim tahta çıkmıştır (H. 1014/M. 1606) (Felsefî, 1375, IV-V, s. 1395).

Bu tarihte Safevî kaynaklarında Hazaralar ile ilgili küçük bir detay yer almıştır. Hint Babur Han'ı Celaleddin Muhammed Ekber'in vefatı dolayısıyla Ekber'in oğlu şehzade Selim tahta geçmiştir. Şehzade Selim'e muhalif olanlar, yaşı küçük olmasına rağmen Selim'in oğlu Sultan Hüsrev'i tahta çıkarmak istemişlerdir. Ancak bu girişimlerinde başarılı olamamışlardır. Sultan Hüsrev, taht iddiasından vazgeçmemiş ve destekçileriyle birlikte Lahor, Pencap tarafına çekilmiştir. Şah Selim de yıldırım hızıyla oğlunun arkasından hücum etmiştir. Sultan Hüsrev, Lahor hududuna vardığında Çağatay, Hazara, Afgan, Raçput ve diğer halklardan yaklaşık 20 bin kişilik bir grubun şehzade Hüsrev'in yanında yer aldıkları görülmektedir. Şah Selim'in askerlerinin hızla isyancılara ulaşmaları neticesinde harp vuku bulmuş ve Hüsrev'in ordusu hezimete uğramıştır. Bu çatışmada en fazla zayıat veren grubun Taife-i Raçput olduğu belirtilse de Hazaralar'ın da dahil olduğu destekçi halkların ağır kayıplarından söz etmek mümkündür (Münşî, 1377, II, s. 1161-1162)²⁹.

Bu hadiseden anlaşılabacağı üzere bir grup Hazara, H. 1014/M. 1606 yılında Babur Devleti'nin hakimiyeti altındadır ve zaman zaman devletin iç meselelerinde tarafgir rol üstlenmektedir. Buradan hareketle tüm Hazaralar'ın Babur ya da Safevîlerin yönetiminde olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta Hazaralar'ın ülkesi olarak tek bir bölgeye işaret etmek de mümkün değildir. Çünkü hem Babur hem de Safevî kaynakları, 16. yüzyılda yaşayan Hazaralar'ın toplam nüfusu hakkında sağlıklı bilgi vermemektedir.

Şah Abbas ile Cihangir (Selim) arasındaki münasebetler bağlamında Şah'ın Cihangir'e ilk mektubu, babasının vefatından duyduğu üzüntü ve tahta cülusu için tebrik mesajlarını içermektedir. Akabinde devam eden yazışmalarda Şah Abbas kimi zaman apaçık kimi zaman dolaylı olarak Kandahar'ın iade edilmesi talebini Cihangir'e iletmiştir. Bu bağlamda H. 1030/M. 1621 yılına kadar devletler arasındaki ilişkiler elçiler vasıtasıyla sürdürülmüştür. Şah Abbas, dostane bir yaklaşımla Kandahar'ı alamayacağını anlayınca H. 1031/M.1622 yılı

baharında gerçekleştirdiği Horasan ziyaretinde av bahanesiyle Kandahar sınır hattını geçmiş ve Ferah şehrinden Hind hakimi Abdulaziz Han'a "*Bizim ve sizin memleket birdir ve arada ayrılık yoktur ve biri diğerine bir sebepten saldırmaz.*" sözlerini içeren bir mesaj göndermiştir (Münşî, 1377, III, s. 1609; Felsefî, 1375, IV-V, s. 1400). Abdulaziz Han, Şah'ın mesajına "*İyi olan budur ki Şah bu istekten vazgeçsin ve aynı yerden (Ferah) Horasan'a geri dönsün*" şeklinde cevap vermiştir. Şah Abbas hiç beklemediği bu cevap karşısında H. 8 Recep 1031/M. 19 Mayıs 1622'de Kandahar kalesini kuşatmıştır. Cihangir Han Kandahar hududunu korumakla görevli yaklaşık 5 bin süvariye destek olmak üzere hemen ordusunu toplamıştır. Amacı sadece Kandahar'ı savunmak değil, İsfahan'a kadar olan hattı ele geçirmektir (Felsefî, 1375, IV-V, s. 1401).

Şah Abbas Kandahar'ı muhasara ettikten sonra kaleyi top darbelerine maruz bırakmıştır. Kandahar hakimi ve şehrin büyükleri çaresiz kaleyi terk edip teslim olmuşlardır (Felsefî, 1375, IV-V, s. 1402)³⁰. Böylece Kandahar tekrar Safevî topraklarına dahil olmuştur. Ayrıca Şah Abbas'ın hakimiyet sahası bu kale ile sınırlı kalmamış, Zemindaver ve Kandahar'a bağlı diğer kaleler de Safevîlerin eline geçmiştir. Doğal olarak bölge halkı Afgan ve Hazaralar itaat altına alınmıştır (Sistani, 1383, s. 445).

Şah Abbas'ın bu başarısı sonucu Kandahar ve çevresinde oluşturduğu hakimiyeti büyük oranda bölge halkının Şia inancını benimsemesinde etkin rol oynamıştır. Nitekim II. Abbas döneminde Kandahar'da Safevî memuru olarak hizmet veren *Kıssasu'l-Hakani*'nin yazarı Veli Kuli Şamlu bölgedeki Hazara kabilelerinin tam anlamıyla Şii olduklarını belirtmektedir (Islam, 1970, s. 181). Şamlu'dan çok sonra Orta Asya gezisine çıkan Vámbéry de Hazaralar'ın Şah Abbas döneminde Safevî yönetiminin baskısıyla bu mezhebe meyl ettiğini beyan etmiştir (Vámbéry, 1864, s. 204). Bu bilgilerden hareketle Şah Abbas'ın 1622 tarihli Kandahar hakimiyetinin sıradan bir olay olarak görülmemesi gerekmektedir. Bu zaferin ardından Babur ile Safevîler

arasında Kandahar meselesi dolayısıyla çatışmalar devam etmiştir. Ancak Hazara halkının büyük çoğunluğu bu dönemde benimsedikleri Şia inancını günümüze kadar yaşamaya devam etmişlerdir.

Sonuç

16. yüzyılda Ön Asya ve Orta Asya'da yeni kurulan Türk devletleri, coğrafi saha ve nüfus bakımından büyüme sancıları yaşamışlardır. Bu ortak talep tarafları yani Özbek, Safevî ve Babur devletlerini Hazara bölgesinde karşı karşıya getirmiştir. Bu bağlamda en yoğun rekabet Babur ve Safevî Devletleri arasında zuhur etmiştir.

Başta Kandahar olmak üzere tüm Hazara bölgesi, 1535-1622 yılları arasında Babur ve Safevî devletleri arasında sürekli el değiştirmiş ve Hazara toplulukları bu mücadeleler sonrasında galip devletin yönetimini kabul etmişlerdir. Ancak saldırıların sıklığı dolayısıyla bölgedeki karışıklık ortamı esasen Hazaralar'ı bağımsız hareket etmeye zorlamış ve bazı kaynaklarda Hazaralar "*Devletsiz Hazaralar*" ismiyle anılmışlardır.

Bu noktada Hazaralar'ın Safevî Devletine tam bir teslimiyet göstermesi, Şah adına savaflara katılmaları ve Şah'ın buyruğu doğrultusunda kendilerinden olmayan emirlerin idaresini kabullenmeleri, onların Safevî hakimiyetinde güvende ve mutlu oldukları şeklinde değerlendirilebilir. Onların bu rahatlığı, mensubu bulundukları mezhebin Safevî Devleti'nin resmî dinini oluşturmamasından kaynaklanmış olmalıdır. Aynı zamanda Safevî ülkesindeki sükûnet ortamı, Hazaralar'ın hayatını kolaylaştırmıştır. Nitekim bu manevi durum Hazaralar nezdinde tebaa olma duygusunu güçlendirmiştir.

¹ Babur'un hatıratından yaptığı çıkarımla Bacon, Babur Şah'ın Hazara ismini merkezî Afganistan dağlarında özellikle Kabil'in batısındaki Geryu (Kernud) ile

Gur'un dağlık alanlarında ikamet eden Moğol soylu kabilelere has bir isim olarak kullandığını beyan etmektedir. Ancak Babur Şah bu bilgiye yer vermekle birlikte gerçekte Hazara ve Nikuderi'lerin ikamet ettikleri tek yer olarak ifade etmemiştir. Hatırat'ta Kabil çevresindeki yerler ile birlikte Gur, Gazne ve Kandahar, Hazara yerleşim sahası olarak geçer. Ayrıca *Baburnâme* dikkatle incelendiğinde, tüm Hazaralar'ın sadece Moğol soylu oldukları çıkarımının da hatalı olduğu görülür. Zira Babur Şah, Hazaralar'ı Moğol dili konuşan Hazaralar ve Türkmen Hazaralar olarak tasnif etmiştir. (Bkz. Babur Şah, 1993, s. 197, 203, 248); Howorth, Hazaralar'ın soyunu Hülagu Han Moğolları'na dayandırmakta ve soyguncu kabileler olarak tanımladığı bu topluluğun yaşadığı coğrafyayı Kuzeybatı Afganistan olarak zikretmektedir (Howorth, 1880, s. 706).

² Babur Şah, H.910/M.1504-1505 yılında Sultan Mesudî Hazaralar'ı için vergi olarak birçok koyun ve at talep ettiklerini, ancak onların bu vergiyi ödemeyi kabul etmediklerini beyan eder. Bunun üzerine Babur Şah'ın Çetu civarındaki Sultan Mesudî Hazaralar'ı üzerine sefere çıktığı ve başarısız olduğunu görülür. Aynı şekilde Türkmen Hazaralar da zaman zaman isyan içerisinde olmuşlardır (Bkz. Babur Şah, 1993, s. 225, 248-252).

³ Babur Şah savaşmakta ve ok atmakta maharetli Hazaralar'dan sadece birkaç kişinin ok atışlarıyla kalabalık Babur ordusuna Bamyan üzerinden geçişte sıkıntı çıkardıklarını beyan etmektedir.

⁴ Babur'un bu seferi lehte sonuçlanmış ve Babur askerleri Hoş deresinde bir mağaraya saklanmış halde buldukları Hazaralar'ı birkaç denemeden sonra mağlup etmişlerdir. Bu çatışma sırasında 70-80 kişi esir düşmüş ve öldürülmüştür.

⁵ Javanshir, bazı araştırmacılar tarafından Hazara bölgesinin Kandahar vilayeti içerisinde yer aldığı iddiasını nakletmektedir. (Javanshir, 2007, s. 687).

⁶ Babur Şah, Kandahar'daki Zünun Argun hakimiyetini Hazara ve Nikuderi toplulukları karşısında elde edilmiş önemli bir başarı olarak anlatır. Bu zatın 70-80 kişilik bir kuvvetle ve kılıç maharetiyle malum toplulukları mağlup ettiğini bildirir ve "*Hazara ve Nikuderileri o kadar az adamla yola getiren kimse olmamıştır.*" diyerek bu toplulukların 16. yüzyılda nasıl tanındıkları konusunda da bilgi verir. (Babur Şah, II, 1993, s. 269).

⁷ Sultan Hüseyin Mirza, H. 11 Zilhicce 911/M. 5 Mayıs 1506 tarihinde Baba İlahi kasabasında vefat etmiştir (Rumlu, 1384, II, s. 1011; Babur Şah, II, 1993, s. 253).

⁸ Musevî, Gazan Han'ın doğrudan Şii İslam'ı kabul ettiğini ve kendisinden sonra da bu eğilimin İlhanlı Devleti bünyesinde devam ettiğini beyan etmektedir. (Musevî, 1386, s. 111); Ancak Gazan Han'ın 14 Safer 696/12 Aralık 1296 tarihinde Bağdat'a gitmesi ve burada kaldığı süre zarfında hem Şia'nın İmamlarından İmam Kazım'ın türbesini ziyaret etmesi hem de İmam-ı Azam Ebu Hanife-i Kufi'ye misafir olması, aslında onun her iki mezhebe de eşit mesafede olduğunu gösterir (Reşîdüddin Fazlullah, 2013, s. 262).

⁹ Muhammed Yar b. Arab Kutgan tarafından 1605-1610 yıllarında kaleme alınan *Musahharü'l-Bilâd*'a göre, Şeybani Han Amuderya'nın ötesindeki yani Horasan mıntıkasında Hüseyin Baykara'nın soyundan Timurlu Mirzalarla mücadele etmiş ve Merv, Herat, Belh, Kunduz şehirleri üzerinde hâkimiyet tesis etmiştir (Kutgan, 1385, s. 71-95, 104); Howorth, Hazara seferinin tarihini 1510 yılı yaz mevsimini başı olarak ifade etmiştir (Howorth, 1880, s. 706).

¹⁰ Abdullah bin Muhammed bin Ali Nasrullahî, *Zübdetü'l-Âsâr*, Özbekistan Bilimler Akademisi, El Biruni Şark Şinaslık Enstitüsü, 5368 no'lu yazma (472b-473a). Dönemin Özbek kroniği *Şeybânînâme*'de Muhammed Şeybanî Han'ın 1505 yılındaki Harezmi seferi nakledilen son hadisedir. Bu nedenle Hazara bölgesine gerçekleştirilen Özbek seferi hakkında bilgi yer almamaktadır (Bkz. Molla Binâ'î Kemaleddin Ali, 1997).

¹¹ Howorth, Özbeklerin düşmana ulaşamaması, sarp kayalıklardan ilerlerken askerlerin yaşadıkları sıkıntılar ve hayvanların telef olması nedeniyle Helmund nehri boyunca zorunlu bir geri dönüşün başladığını belirtmektedir (Howorth, 1880, s. 706).

¹² Kutgan, Güney Horasan bölgesi sakinlerinden Hazaralar karşısındaki Özbek mağlubiyetinin Şah İsmail tarafından ganimet yani iyi bir fırsat olarak değerlendirildiğini ve İrakeyn, Fars, Kirman, Luristan ve Azerbaycan'dan sonsuz sayıda asker toplayıp hızla Şeybanî Han tarafına hücumla geçtiğini bildirir (Kutgan, 1385, s. 104-105).

¹³ Şah İsmail'in bu başarısıyla Safevî ülkesinin hududu, neredeyse Sasani zamanındaki sınırlara ulaşmıştır. 916 yılında Safevî ülkesi, İran'ın tüm eyalet ve

vilayetleri, Şirvan, Eran, Ermenistan-ı şarkî, Erzincan, Azerbaycan, Diyarbekir, Kürdistan, Kirmanşahan, Hemedan (Alişikar), Luristan, Irak-ı Arab, Huzistan, Fars, Kirman, Sistan, Irak-ı Acem, Gilan, Mazenderan, Gürgen, Horasan, Herat, Belh ve Merv ülkelerinden oluşmaktadır. Horasan'ın kuzey-doğusunda yer alan Amuderya nehri İran ile Özbekler arasında sınır olmuştur (Parsadust, 1377, s. 324).

¹⁴ İsyancı Safevî şehzadesi bu hareketinden pişman olup Şah Tahmasb'dan af dilemişse de kaçınılmaz sonu değiştirememiştir. Herat şehri Şamlu taifesinin elinden alınıp Tekelü taifesinin emirlerinden Muhammed Mirza'ya verilmiştir (Javanshir, 2007, s. 354-355).

¹⁵ Muhammed Han Şerafeddinoğlu Tekelü aynı zamanda Şah Tahmasb'ın en büyük oğlunun lalasıdır. Safevî yönetiminde bulunduğu müddetçe Şah'ın çeşitli lütuf ve muhabbetine mazhar olmuştur (*Şah Tahmasb-ı Safevî Mecnû'a*, 1368, s. 53)

¹⁶ Rumlu, Herat hakimi Muhammed Han'ın 20 Zilkade 951/2 Şubat 1545 tarihinde şehzade Hümayun'un Herat'a yaklaşması dolayısıyla Herat'ın ayan ve ekabirinden bir grubu, heyeti karşılamak üzere gönderdiğini belirtir. Herat'a bir fersah uzakta Malan köyünde (Kummî, yeri Malan köprüsü olarak belirtmiştir.) Hümayun'un heyeti ile bir araya gelen Safevî heyetinde Muhammed Han, çocuklarından bazıları ve Sultanlar yer almaktaydı (Rumlu, 1384, III, s. 1289; Kummî, 1383, I, s. 304).

¹⁷ Hümayun Şah hatıratında Şah Tahmasb'ın kendisine ve adamlarına mezhep değişikliği hususunda baskı yaptığını, hatta bir gün Tahmasb'ın Sultaniye şehrine doğru ilerlerken kendisine büyük bir odun gönderdiğini ve “*Eğer o ve adamları Şii olmazlarsa bu odunla kendileri için cenazelerinin yakılacağı bir odun yığını yapsın*” demiştir. Hümayun Şah bu mesaja karşılık kendisinin ve adamlarının mezheplerine bağlı olduklarını ondan ayrılamayacaklarını beyan etmiştir (Humâyân Shah, 2009, s. 65).

¹⁸ Kummî ve Rumlu, tam tarih belirtmemekle birlikte bu hadiseye 951 yılı olayları içerisinde yer verir (Rumlu, 1384, III, s. 1293; Kummî, 1383, I, s. 310); ancak *Ekbernâme*'de Hümayun'un ve beraberindeki Safevî ordusunun Kandahar şehrine ulaştığı ve şehri 7 Muharrem 952/21 Mart 1545'de kuşattığı zikredilmektedir (Mübarek, 1372, s. 341); Hümayun Şah'a ait Tezkire'de

Kandahar şehrinin hazinesinin Tahmasb'a gönderilmek istendiği ve bu isteğin Baburlu Mirza tarafından arkadaşlığın bir gereği olarak kabul gördüğü ifade edilmektedir. (Mübarek, 1372, s. 78). Bu bilgiyi Safevî kronikleri de teyit etmektedir (Bkz. Kummî, 1383, I, s. 311). Mirza Askerî'nin akıbetine gelince bir Safevî kroniği olan *Hulasatu't-Tevârih*'de Mirza Askerî'nin Hümayun Şah'dan af dilediği ve bu suretle önce hayatının bağışlanarak Kandahar kalesine hapsedildiği ve ardından adamlarıyla birlikte Hümayun Şah'a itaat etmek suretiyle mahpusluktan kurutulup Hümayun'un haremde bir yer edindiği belirtilir. Mübarek, Kandahar muhafızı aynı zamanda Şehzade Hümayun'un kardeşi olan Mirza Askerî'nin 25 Cemaziyelâhir 952/3 Eylül 1545'te kaleden çıktığını ve Şah Tahmasb'ın emriyle Bayram Han tarafından öldürüldüğünü kaydeder. Görüldüğü üzere Babur kroniği olan *Ekbernâme*'de Askerî Mirza hadisesi ile birlikte olayın tarihinde de farklılık mevcuttur. Hadiseler, 952 yılında zuhur etmiş gösterilmektedir. Bu hadiseden sonra verilen bilgiler ise Safevî kronikleri ile benzerlik gösterir. Şöyle ki akabinde Çağatay ve Kızılbaş emirleri şehzade Hümayun'un emri altında Kandahar'a girmişlerdir. Şehzade Hümayun üç gün boyunca şehrin güvenliğini ve nizamını sağlamış, dördüncü gün idareyi Muhammed Murad Mirza'ya bırakmış ve kendisi Ergundab sahilinde yer alan Çaharbağ'a yerleşmiştir (Mübarek, 1372, s. 350, 351-352).

¹⁹ Neslihan Durak, Hazaralar'ın XVI. yüzyılına başlarında ayrı bir etnik grup olarak kaynaklara intikal ettiğini ve Afganistan'ın en dağlık bölgelerinde sakin, biraz başına buyruk ama merkezi otoriteye karşı yükümlülüklerini büyük ölçüde yerine getiren bir topluluk tanımlamasını yapmıştır. Bu bilgi kısmen doğru olmakla birlikte *Baburnâme* ve *Ekbernâme*'den hareketle bu topluluğun sıklıkla Babur Devleti'ne başkaldırdığı, içeride ve dışarıda muhalif gruplarla birlikte hareket ettiği ve dolayısıyla tam anlamıyla sadık bir tebaa olarak değerlendirilemeyeceği söylenebilir (Bkz. Durak, 2008, s. III).

²⁰ *Hümayun Şah Tezkiresi*'nde Şah'ın Kabil seyahati boyunca vaktiyle Kamran Mirza'ya sadık emirlerin kendi hükümranlığını kabul ettiklerine dair mesajlar gönderdiğini ve bu seyahati dolayısıyla onu cesaaretlendirdiklerini ifade etmektedir. Hazara dağlarında yer alan Turu (Tyry) kasabasına vardığında, aynı şekilde şehzade Hindal ve Terdy Beg'in de maiyyetine girdiğini belirtmektedir. (*The Tezkereh al Vakıât*, 2009, s. 81); Kummî, 1383, I, s. 311). Hümayun Şah'ın

Kabil'e gelmekte olduğunu öğrenen Kamran Mirza şehri terk etmiş, böylece Hümayun Şah Kabil'e ulaştığında hem şehrin hem de Babur Devleti'nin yeni hakimi olarak tahta çıkmıştır (Rumlu, 1384, III, s. 1293-1294).

²¹ Safevî kroniklerinde bu Safevî emirinin ismi Masum Bey-i Safevî olarak geçmekte ve Şeyhavend taifesine mensubiyeti ifade edilmektedir (Felsefî, 1375, I-II, s. 274). Ayrıca "İtimadu'd-devle" yani devletin itimat sahibi vekili" olarak gösterilmektedir (Parsadust, 1381, s. 572). Anonim bir eser olan *Tarih-i Kızılbaşan*'da ise bu şahsın Safevî devlet yönetiminde farklı kademelerde görev aldığı belirtilmektedir. Şah Tahmasb'ın saltanatının ilk yıllarından itibaren yıldızı parlayan Masum Bey ilk olarak "korçu" yani Şah'ın saray muhafızı ekibinden biri olarak görev yapmış ve kısa sürede "yüzbaşılık" görevine terfi etmiştir. Şah Hümayun, Safevî Devleti'ne sığınmasına müteakip beraberindeki heyetle 951/1544-1545 yılında gerçekleştirdiği Erdebil ziyareti sırasında Erdebil tekkesinin mütevellisi olarak görülür. 957/1550-1551 yılında Divan Emiri makamında görevlendirilmiş ve son olarak 960/1552-1553 yılında Şah Tahmasb tarafından "Vekil" tayin edilmiştir (Javanshir, 2007, s. 672, 673,674).

²² Tonekabon, İran'ın Mazenderan vilayetine bağlı bir şehirdir.

²³ *Şah Tahmasb-ı Safevî Mecnû'a*, 1368, s. 133-134.

²⁴ Bu yağma faaliyetlerine örnek teşkil etmesi hasebiyle Özbek şehzadelerinden Ubeydullah Han'ın 1529 yılında Meşhed ve Herat üzerine yaptığı seferlere işaret edilebilir. Meşhed halkı katliamdan ve yağmadan çekindikleri için şehri teslim ederlerken Herat halkı gösterdikleri mukavemete rağmen şehrin düşmesi üzerine önce 300 kadar Safevî askeri birliği, akabinde Şii halk katledilmiş ve şehirde yağma faaliyetlerine başlanmıştır. 1530 yılında Şah Tahmasb ile Ubeydullah Han arasındaki yazışmalarda ise tarafların birbirini Horasan halkına yapılan eziyetler, katliamlar ve yağmalar hususunda suçladıkları ve bu hareketin İslam'a ters düştüğü noktasında uyardıkları görülür (Bkz. Çınar, 2011, s. 66, 69-80).

²⁵ Hümayun Şah'ın ölüm tarihi Tezkirede 11 Rebiülevvel 963/21 Ocak 1556 şeklinde aktarılmıştır (*TheTezkereh al Vakıât*, 2009, s. 120).

²⁶ Abdullah Han ve Abdülmümin Han'ın H. 1000/M. 1591-1592 yılında başlattığı Horasan seferi, Harezmi Hanlığı'nın ve müttefikleri Safevî birliklerinin müdahalelerine rağmen başarılı olmuştur. Abdülmümin Han İsfarayn, Sebzvar,

Mezinan, Cacerem, Şağan, Corbed ve çevresini ele geçirmiştir (Bkz. Münşî, 1377, II, s. 692-696); Kandahar'a kadar uzanan Özbek seferlerinin ardında İslam'ın belirttiği üzere Ekber ile Abdullah Han arasındaki anlaşma yer almaktadır. Bu anlaşma muhtemelen 995/1587 yılında veya bu tarihten kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir. Anlaşmanın temel maddesi Kandahar'a dayanmaktadır. Ekber Şah sınırlarının güvenliği dolayısıyla Kandahar seferini ön sıraya almıştır (İslam, 1970, s. 57).

²⁷ Münşî'de bu antlaşmayla ilgili bilgiye Abdülmümin Sultan'ın Osmanlı Padişahı Sultan III. Murad'a yazmış olduğu mektup vasıtasıyla ulaşmaktayız. Mektupta Abdülmümin *"Aynı zamanda Hind padişahı ile de dostluk güçlendirildi. Hind padişahı bizim dergahımıza gönderdiği hediyeler ve kutsal kitapla dostluğunu belirtti. Tüm bunlardan sonra biz de Horasan tarafına yöneldik. Meşhed'e girdik."* demektedir (Yusuf Münşî, 1380, s. 108).

²⁸ İskender Bey Münşî, Abdülmümin Han'ın ilk icraatları arasında ülke içinde kendisine muhalif güçleri bertaraf etmesini sayar. Semerkand ve Taşkent hakimleri merkez Buhara'yı tehdit eden en önemli güçtür. Abdülmümin, Belh ve Buhara ordularını toplayıp ilk olarak kuzeyindeki ihtilafı durdurmak istemiştir. Bir diğer önemli icraatı da Özbek Sultanlarından Hazara Han ve Özbek Han ile harbe tutuşması ve onlar karşısında kazandığı zaferdir. Münşî, bu Sultanların dışında da Abdülmümin Han'a muhalif sultanların olduğunu söyler ve onların katl edildiklerini beyan eder (Münşî, 1377, II, s. 906). Muhalif Özbek Sultanları arasında Hazara Han isimli bir Sultan'a tesadüf edilmesi önemlidir. Bu ismin Türk-Moğol mirasının 16. yüzyıldaki temsilcisi Şeybanî Hanedanlığı mensupları tarafından kullanılıyor olması, Kandahar, Zemindaver, Gur sınırlarında yaşayan Hazaralar ile bu hanedan ailesi arasında akrabalık ilişkisinin varlığına delil kabul edilebilir.

²⁹ Hezimete uğramalarına rağmen şehzade Hüsrev taraftarlarının şehzadeyi korudukları ve Lahor nehrini geçirerek hayatta kalmasını sağladıkları söylenebilir.

³⁰ Sistanî, Kandahar kuşatmasının tarihi için 20 Receb'den sonraki bir tarihe işaret eder. Kalenin Safevilere teslim edildiği tarih olarak da 8 Şaban 1031/18 Haziran 1622'yi verir. Bu gelişme üzerine Şah Abbas şehir idaresini Kirman hakimi Genç Ali Han'a bırakmış ve kendisi 27 Şaban/7 Temmuz Çarşamba

günü Kandahar'dan ayrılmıştır (Sistanî, 1383, s. 443-444). İslam ise Kandahar kalesinin 11 Şaban 1031/11 Haziran 1622 tarihinde düştüğünü belirtmektedir (İslam, 1970, s. 82).

KAYNAKÇA

- Abdullah Bin Muhammed Bin Ali Nasrullahî**, *Zübdetü'l-Âsâr*, Özbekistan Bilimler Akademisi, El Biruni Şark Şinasi Enstitüsü. 5368 no'lu yazma.
- Şah, Babur (1993)**. *Baburnâme Babur'un Hâtıratı*, II, Yay. Reşit Rahmeti Arat, İstanbul.
- Bacon, Elizabeth E.** "The Inquiry into the History of the Hazara Mongols of Afghanistan", *Hazara Mongols of Afghanistan*, New Mexico University press, s. 230-247.
- Çinar, Gülay Karadağ (2011)**. *Safevî-Özbek Siyasî İlişkileri ve Osmanlı'nın Tesiri (1524-1630)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,, Afyonkarahisar.
- Durak, Neslihan (2008)**. *Hezâreler/Hazaralar*, Malatya.
- Felsefî, Nasrullah (1375)**. *Zendegâni-yi Şah Abbâs-ı Evvel*, I-II, IV-V, İntişârât-ı İlmî, Tahran.
- Handemir, Gıyaseddin b. Hamidüddinü'l-Hüseynî (1380)**. *Târîh-i Habîbü's-Siyer Fî AhbârıEfrâd-ı Beşer*, IV, haz. Celaleddin Hümaî, İntişârât-ı Hayam, Tahran.
- Hafız Tanışİbn Mir Muhammed Buharî**, *Şerefnâme-i Şâhî*, I, Sazman-ı Esnad ve Kitâbhâne-i Millî Cumhur-ı İslam-i İran, Bahş-i İranşenasi.
- Rumlu, Hasan Bey (1384)**. *Âhsenü't-Tevârih*, II-III, haz. Abdu'l-Hüseyn Nevaî, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran.

- Howorth, Henry Hoyl (1880).** *History of the Mongols From the 9th to the 19th Century*, V.II/D.2, London.
- Islam, Riazul (1970).** *Indo-Persian Relations*, Iranian Culture Foundation.
- Münşî, İskender Bey (1377).** *Târîh-i Âlem Ârâ-yı Abbasî*, I-II-III, hzl. M. İ. Rıdvânî, İntişârât-ı Dünya-yı Kitâb, Tahran.
- Javanshir, Babak (2007).** *İran'daki Türk Boyları ve Boy Mensubu Kişiler (Safevî Dönemi-I. Şah Tahmasb Hâkimiyetinin Sonuna Kadar/1576)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kadı Ahmed bin Şerafeddin el Hüseyin el Hüseyinî Kummî, Hulâsatü't-Tevârîh (1383).** I, haz. İhsan İşrakî, İntişârât-ı Danişgâh-ı Tahran, Tahran.
- Melik Şah Hüseyin bin Melik Gıyaseddin Muhammed bin Şah Mahmud Sistanî (1383).** *Târîh-i Sistan ez Edvâr-ı Bastânî tâ Sâl Hicri Kamerî 1027 İhyâü'l-Mülûk*, Yay. Haz. Menuçehr Stude, Tahran.
- Duğlat, Mirza Haydar (2006).** *Tarih-i Reşidî Geride Bıraktıklarımızın Hikayesi*, İstanbul.
- Kemaleddin, Ali Molla Binâ'î (1997).** *Şeybânî-nâme*, Tashih: Kazuyuki Kubo, Kyoto/Japonya.
- Kutgan, Muhammed Yar bin Arap (1385).** *Musahharü'l-Bilâd, (Târîh-i Şeybâniyân)*, haz. Nadire Celalî, Miras-ı Mektup, Tahran.
- Münşî, Muhammed Yusuf (1380).** *Tezkire-i Mukîm Hânî Seyr-i Târîhî, Ferhengî ve İctimâî-yi Maverâünnehir der ahd-ı Şeybâniyân ve Astrahâniyân H/K. 906-1116*, haz. Fereşte Sarrafan, Miras-ı Mektub, Tahran.

- İsfahanî, Muhammed Yusuf Vâle-i (1372).** *Holdeberrîn (Iran der devre-yi Safevîyye)*, haz. Mir Haşim Muhaddis, İntişârât-ı Movkufat, Tahran.
- Musevî, Seyid Asker (1386).** *Hezarehâ-yı Afganistan (târih, ferheng, iktisad, siyaset)*, Farsçaya çeviren: Esadullah Şifayi, Eşkyaaş neşr., Kum.
- Parsadust, Menuçehr (1381).** *Şah İsmail-i Evvel PâdişâhibâEserhâ -yidirpây der İran ve Îrânî*, İntişârât-ı Sihamî, Tahran 1377. *Şah Tahmasb-ı Evvel*, İntişâr-ı Sihamî, Tahran.
- Fazlullah, Reşîdüddin (2013).** *Câmiu't-tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, çev. İsmail Aka vd., TTK. yay., Ankara.
- Şah İsmail-i Safevî Mecmû'a-yı Esnâd ve Mekâtibât-ı Târîhî Hemrâh Bâ Yâddâştâ-yı Tafsîlî, (1368).** haz. Abdu'l-Hüseyn Nevaî, İntişarat-ı Erguvan, Tahran.
- Şah Tahmasb-ı Safevî, Mecmû'a-yiEsnâd ve Mekâtibât-ı Târîh-i Hemrâhbâ Yâddâştâ-yı Tafsîlî (1368).** haz. Abdu'l-Hüseyn Nevaî, İntişârât-ı Erguvan, Tahran.
- Mübarek, Şeyh Ebu'l-Fazl (1372).** *Ekbernâme Târih-i Gürganiyân-ı Hind*, I, Yay. Haz. Gulam Rıza TabatabaîMecd, Müessese-i Mutâla'ât ve Tahkikât-ı Ferhangîneşr., Tahran.
- The Tezkereh al Vakiât or Private Memoirs of the Moghul Emperor Humâyân (2009).** translation: Major Charles Stewart, Idarah-i Adabiyât-ı Delli, Delhi.
- Vâmbery, Arminius (1864).** *Travels in Central Asia, Bring the Account of a Journey From Teheran Across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva, Bokhara and Samarcand Performed in the Year 1863*, London.
- Yazici, Orhan (2011).** "Hazaraların Menşei İle İlgili Yeni Bir Görüş", *TÜBAR*, XXIX, s. 475-492.

Yezdanî, Hüseyin Ali (1390). *Pejuheş-i der Târih-i Hezârehâ*, Nâşir:
Muhammed İbrahim Şeriatî Afganistanî, Tahran.

Received 29 Feb 2016, Screened 15 Jul 2016, Accepted 30 Sept 2016

